

Kommentarer til

Stephen von Tetzchners

kapittel 6 i boka

*Utfordrende atferd hos mennesker med
lærehemming. Betydningen av
kommunikasjon, boforhold og tjenester.*
(Oslo: Gyldendal Akademisk, 2003.)*

Børge Holden
Habiteringstjenesten i Hedmark

Bakgrunn

Det har lenge vært kjent at Stephen von Tetzchner på oppdrag fra Sosialdepartementet og Norges forskningsråd har utarbeidet en rapport med samme tittel som boken som nylig er utgitt. Konklusjoner fra rapporten er gjengitt i Sosialdepartementets høringsnotat til Lov om sosiale tjenester kapittel 4A, av 4. november 2002. I notatet gjengir Sosialdepartementet konklusjoner fra Tetzchner som går ut på at atferdsanalyse har gitt viktige bidrag til forståelse og behandling av utfordrende atferd, men at modellen er for enkel og trenger å bli supplert av bl.a. et utviklingsmessig perspektiv. Et problem har vært at Tetzchners rapport ikke har vært offentlig tilgjengelig. Det har derfor vært ukjent hva konklusjonene som Sosialdepartementet refererer er bygget på. Selv fikk jeg et eksemplar av Tetzchner privat, ca. et halvt år før rapporten ble utgitt som bok.

I juli fikk jeg tilsendt boken fra forlaget, trolig fordi Tetzchner i forordet takker meg for å ha lest gjennom deler av manuskriptet. Det stemmer at jeg har gjort det: Jeg sendte ham åtte sider med kommentarer til den delen av rapporten som ble til kapittel 6 i boken, og som for en stor del tar for seg atferdsanalyse. Når jeg leser kapitlet ser jeg at han har tatt lite hensyn til mine kommentarer; store deler av kapittel 6 er identisk med tilsvarende del i rapporten. Kapitlet inneholder mange misvisende og gale framstillinger, og grove påstander og insinuasjoner, om atferdsanalyse og atferdsanalytisk forskning. En kommentar til kapittel 6, *Forklaringer på at mennesker med lærehemming reagerer med utfordrende atferd* (ss. 101-208), er derfor nødvendig fra et atferdsanalytisk synspunkt. Kapitlet utgjør

* Hjertelig takk til Dr. psychol. Erik Arntzen for gjennomlesning av manuskriptet.

over en tredjedel av boken, og prøver å gi en bred framstilling av atferdsanalysens bidrag til å forklare utfordrende atferd. Jeg skal gjennom henvisninger til teksten prøve å vise at Tetzchner har gjort et svakt arbeid.

Tetzchners forståelse av atferdsanalytisk teori

Gjennomgangen av endel grunnbegreper er akseptabel, og jeg kommenterer ikke mindre mangler på presisjon. At Tetzchner kaller etablerende operasjoner og setting-hendelser for "kontekstforhold" er OK. Han tar imidlertid feil når han skriver at "Noen ganger må et kontekstforhold være tilstede for at en bestemt hendelse skal virke forsterkende" (s.111). De er *alltid* tilstede. Det er heller ikke riktig at "Beskrivelsene av kontekstforhold er et forsøk på å beskrive det andre teoretiske retninger i psykologien kaller motivasjon" (s. 114): Konsekvenser spiller ofte en stor rolle når annen psykologi snakker om motivasjon.

Tetzchner gjengir også "matchingteorien" brukbart (s. 115), selv om det ikke er snakk om "én teori", men en tradisjon. Det er imidlertid galt at matchingteori bare sier noe om valg av responser innenfor samme operant: Den sier også noe om valg *mellom* operanter. (Det er viktig i behandling.) Han gjengir riktig hvilke variabler matchingteori opererer med som påvirker hvilke handlinger vi velger: Hvor ofte og hvor raskt handlinger forsterkes, hvor anstrengende handlinger er og hvilken aversiv stimulering de produserer, og hvilke forsterkere handlingene produserer. Han er imidlertid skeptisk til relevansen av studier av variabler som påvirker valg av responser (se eksempler på s. 115-117): Han innvender bl.a. at ikke alle som har små repertoarer av ønskede handlinger utvikler utfordrende atferd, og at ønsket atferd ikke alltid forsterkes så sjelden at personen utvikler utfordrende atferd. Han er tilsynelatende ikke klar over at matchingteori, som atferdsanalyse for øvrig, ikke har som mål å si noe generelt om hva som skjer med de fleste, men å påvise variabler som kan brukes til å studere *individ*ers valg av handlinger i ulike situasjoner, og hvordan vi kan å *påvirke* individuelle valg, f.eks. snakking istedet for slåing. Ingen variabler påvirker alle likt, og forklaringer er alltid *partielle*. Andre forhold virker selvsagt også inn.

Tetzchner synes å misforstå begrepet *funksjon* i retning av at det umiddelbart må påvises åpenbare konsekvenser som opprettholder atferden for å snakke om funksjoner. Han skriver i kommentaren til en studie at det ikke ser ut som personen oppnådde noe med utageringen, som fant sted når personen ikke ble forstått (s. 138). Dette tyder ifølge Tetzchner på at handlingen ikke hadde en bestemt funksjon. Men: Atferden førte for det første til at personen fikk hjelp til å meddele seg. Dette er i seg selv en funksjon; personen hadde ikke fått hjelpen viss vedkommede ikke hadde vist problematferden. (I tillegg opphørte problemet.) Tetzchner skriver at atferden like gjerne kan ha vært en frustrasjonsreaksjon i en vanskelig kommunikasjonssituasjon. Det kan godt være. Men frustrert er vel noe vi blir når vi ikke har atferd som produserer forsterkende konsekvenser, dvs. når vi er under vedvarende deprivasjon eller aversiv stimulering. Når personer reagerer med frustrasjon er det viktig å finne ut hva personen kan gjøre for å oppnå relevant positiv eller negativ forsterkning, dvs. eliminere frustrasjonen (se kommentarer til ord som frustrasjon under "Tetzchners alternative forklaringer sier ikke mer enn atferdsanalytiske"). Funksjoner kan for det andre studeres med utgangspunkt i

foranledninger til problematferd: Effektive konsekvenser har tilsvarende etablerende operasjoner. Atferd, inkludert utagering, er *igangsett* (evoked) av noe. Noen ganger oppdages funksjoner fortere ved å se på foranledninger enn på konsekvenser. Tetzchner burde også kjenne fenomener som "extinction burst" (økning i hyppighet av en handling som ikke lenger forsterkes) og "ekstinksjonsindusert aggresjon", (aggressiv, ofte ny, atferd som oppstår når forsterkning uteblir). Særlig det siste er, iallfall i begynnelsen, relativt uavhengig av lett påviselig, sosialt mediert forsterkning. Det betyr ikke at slike funksjoner, eller effektive forsterkere, ikke kan påvises etter hvert.

Tetzchner kritiserer flere steder unngåelse av krav som forklaring på utfordrende atferd (særlig ss. 144-151). Gjentatte ganger påpeker han at det ikke er selve kravet som igangsetter problematferd, men måten det presenteres på. Tetzchner er tilsynelatende ikke klar over at "krav" også innebærer *måten* krav stilles på, dvs. at det er tale om en stor klasse av hendelser som foranlediger negativt forsterket atferd.

Tetzchner er ofte inne på atferdsanalysens bruk av begrepet oppmerksomhet (særlig ss. 139-143), og hevder at oppmerksomhet i seg selv har liten verdi; alle søker oppmerksomhet med innhold og mening. Men kan oppmerksomhet være uten "innhold og mening", når folk søker den og viser problematferd når den uteblir? "Oppmerksomhet" er en *generell* term. Det er åpenbart at svært mange former for sosiale reaksjoner, som ikke innebærer presentasjon av noe mer håndfast, kan virke forsterkende. Tetzchner skriver videre at "mulige årsaker til at en person søker oppmerksomhet, er sjelden diskutert i atferdsanalytisk litteratur" (s. 149). Dette er galt: Det er mange beskrivelser av situasjoner som motiverer personer til å søke oppmerksomhet, og typer oppmerksomhet som opprettholder atferd. Og det er ubegrenset hvilke sosiale reaksjoner som opprettholder problematferd som kan studeres. Mye atferdsanalytisk litteratur drøfter hvordan annen og mer konkret forsterkning er avhengig av innledende, generell oppmerksomhet. (Jeg kommer senere inn på atferdsanalysens syn på evolusjonsforklaringer.) Tetzchner hevder også at atferdsanalysen ikke skiller oppmerksomhet i form av f.eks. kjeft fra positiv samtale (s. 141). Men mange studier viser at bare bestemte former for oppmerksomhet virker, selv om ulike former for oppmerksomhet, nærmest at noen overhode reagerer, i noen tilfeller kan fungere nokså likt. Tetzchner siterer også undertegnede (s. 142), men misforstår. Jeg har skrevet flere steder at det kan være vanskelig å bruke "kopier" av oppmerksomhet som opprettholder utfordrende atferd i forsterkning av ønsket atferd, dvs. i reversering av forsterkningbetingelser, fordi utfordrende atferd ofte vekker mer intense reaksjoner enn det er mulig å vise ellers. Poenget er nettopp at det er *ulike* former for oppmerksomhet, uansett hvor like vi prøver å gjøre dem.

Tetzchners gjennomgang av manglende tilgang og tilgang på materielle ting som igangsettende og opprettholdende årsak til utfordrende atferd (ss. 151-154) inneholder mange av de samme misforståelsene som han presenterer når det gjelder krav og oppmerksomhet. Heller ikke her ser han at det dreier seg om en nærmest uendelig klasse av hendelser.

Tetzchner har også kommentarer som setter atferdsanalytisk teori om språk i et underlig lys. Han refererer en studie hvor en gutt ikke viste utfordrende atferd, selv om han fikk avslag på en forespørsel. Tetzchner skriver at "Undersøkelsen ... illustrerer på en god måte at en persons utfordrende atferd ikke bare dreier seg om at handlinger

rettet mot å oppnå eller unngå noe er blitt forsterket. Den avspeiler individets språklige og kommunikative forståelse" (s. 153). Men atferdsanalytikere sier ikke at utfordrende atferd bare skyldes forsterkning. Tetzchner skriver videre at: "Det er altså flere måter å forklare hvorfor bedrede kommunikasjonsferdigheter kan føre til at personer med lærehemming viser mindre utfordrende atferd, enn at det dreier seg om "funksjonell ekvivalens» (s. 153). Han skriver samtidig at kommunikasjonshypotesen er nyttig, men "ufullstendig" (s. 153). Jeg vil innvende at ikke all atferdsanalyse av språk innebærer funksjonell kommunikasjonstrening, dvs. å *be om å få eller slippe noe* (såkalte "mands"). Verbalt kompetente personer kan reagere på forklaringer, vite grunner til avslag, og dermed akseptere f.eks. avslag bedre. Slike verbale ferdigheter kan også være alternativer til utfordrende atferd. Tetzchner nevner ingen steder at atferdsanalyse og språk, også i forhold til utfordrende atferd, er mer enn funksjonell kommunikasjonstrening. Dessuten kan det være at det gutten bad om ikke var så forsterkende at det var verdt å utagere...

Tetzchner presenterer atferdsanalyse svært negativt

Tetzchner skriver at "Atferdsanalytiske studier har vært av uvurderlig betydning for forståelsen av utfordrende atferd hos mennesker med lærehemming ved at de har vist at utfordrende atferd lar seg påvirke av de sosiale omgivelsene" (s. 124). Han har en kort gjennomgang av atferdsanalytisk forståelse av forholdet mellom sensorisk stimulering og utfordrende atferd (s. 154), som ikke inneholder negative kommentarer. Han skal også ha ros for at han ikke setter likhetstegn mellom atferdsanalyse og tvang. Men ellers er framstillingen gjennomgående negativ og mistenkeligjørende; nesten på hver side er det flere utsagn som en atferdsanalytiker vil reagere sterkt på. Mange av dem er klare avsporinger fra temaet utfordrende atferd, og er mer *generell*, surmaget kritikk av atferdsanalyse. Av plasshensyn kan jeg bare gi noen eksempler:

Helt i starten hevder Tetzchner at vi roter med våre begreper: Belønning og forsterkning forveksles ofte, også av atferdsanalytikere, mener han (ss. 105-106). Det er likevel vanskelig å se at eksemplene hans viser at dette er tilfelle eller utgjør et problem.

Tetzchner avfeier Sundbergs (1993) anbefaling om å la språktrening ta utgangspunkt i hva barnet er interessert i, dvs. at det foreligger etablerende operasjoner, med at "Det er vanskelig å se at innsikten til Sundberg bidrar med ny kunnskap" (s. 114). Tetzchner skriver at det har vi alltid visst, og nevner en egen referanse fra 2002! Han synes å tro at Sundbergs påpekning er den første i sitt slag innenfor atferdsanalysen. Sundbergs artikkel drøfter imidlertid etablerende operasjoner som *begrep*, og bruker noen kjente eksempler. Tetzchner hevder til og med at Sundberg påpeker betydningen av interesse "fordi han selv og andre innenfor hans tradisjon tidligere har unnlatt å legge til grunn individets motiver, interesser og preferanser når de velger tegn å lære bort" (s. 114). Dette er galt og irrelevant.

Tetzchner skriver at "Det inngår kontekstforhold i en del publiserte beskrivelser av funksjonelle analyser ... Kontekstforhold er likevel fremdeles forholdsvis nytt i anvendt atferdsanalyse og mangler i mange funksjonelle analyser. Studier viser

imidlertid at utredningen av en persons utfordrende atferd er ufullstendig dersom den ikke inkluderer slike forhold” (s. 120). Hva er poenget med at det ”likevel” er ”forholdsvis nytt”, dersom Tetzchner ikke ønsker å bagatellisere dette innslaget? Det er vel bare flott at det kommer for fullt?

Tetzchner skriver også at ”[kontekstforhold] er forhold som har sine egne kunnskapstradisjoner...” (s. 125). Hva mener han med dette? Dette viser at atferdsanalysens funksjonelle tenkemåte er svært bred, *ikke* at atferdsanalysen prøver å gå andre i nærheten. Mange fagfelt, ikke minst fysiologi og medisin, befatter seg med det atferdsanalysen kaller settinghendelser. Disse fagfeltene kan si bedre enn atferdsanalysen *hvordan* f.eks. biologiske settinghendelser påvirker atferd. Men det utelukker ikke at atferdsanalysen kan studere *funksjonelle relasjoner* mellom mange slike hendelser og atferd. Det er helt vanlig at fagfelt går sammen om å løse oppgaver, og at fagfelt griper inn i hverandre. Oppdagelse av somatiske settinghendelser for utfordrende atferd, f.eks. epilepsi, kan også være et resultat av at sosiale årsaker til utfordrende atferd virker usannsynlig ut fra funksjonelle analyser. Atferdsanalytikere har også utarbeidet modeller som plasserer miljø- og læringsmessige årsaker i forhold til f.eks. somatiske og psykiatriske årsaker til utfordrende atferd, hvor somatiske årsaker selvsagt har fortrinn. Noe så vanlig som utarbeidelse av forsterkere krever også noen ganger innsats fra andre fag.

Tetzchner innvender også at kontekstforhold ”blir ... bare drøftet i forhold til forsterkning og representerer på den måten bare et bakteppe for betinging” (s.126). Nei, kontekstforhold er ikke bare et ”bakteppe”; de kan analyseres og anvendes uavhengig av forsterkning. De er viktig i seg selv, selv om de *også* påvirker konsekvenser av atferd.

Tetzchner nevner formelle redskaper for funksjonelle analyser, bl.a. MAS (ss. 120-121). Det er riktig at redskapene er mangelfulle. Dette er det enighet om blant atferdsanalytikere, men ingen redskaper utelukker ikke andre framgangsmåter. Tetzchner innvender at ”personens egen oppfattelse og tolkning av omgivelsene ikke blir tillagt noen vesentlig rolle” (s. 121). Det synes nødvendig å presisere at funksjonelle analyser, og redskapene Tetzchner gjennomgår, hovedsaklig brukes for personer med begrenset eller ikke noe språk. Da er noen og enhver nødt til å tolke ut fra atferd og hvor den forekommer. I den forstand omfatter en funksjonell analyse personens oppfatning og tolkning. Årsaker til atferd analyseres ikke på samme måte hos *verbale* personer. For øvrig er det enighet innenfor psykologien om at grunner vi oppgir for det vi gjør ikke alltid stemmer med faktiske forhold. Å studere når og hvor handlinger utføres kan derfor ha noe for seg også for verbale personer. For mer inngående vurdering av sterke og svake sider ved funksjonelle analyser anbefaler jeg atferdsanalytikeres egne kritiske diskusjoner framfor Tetzchners negative utlegning.

Tetzchner beskylder atferdsanalytikere for å ordlegge seg slik at personalet kan møte klienter med negative holdninger, men viser ikke hvordan det skjer (bl.a. ss. 123-124). Han nevner en person som personalet ensidig beskrev gjennom problematferd: ”Selvskadingen ble ikke satt i sammenheng med hans generelle livssituasjon og de omgivelsene fagfolkene selv var en del av” (s. 124). Det er imidlertid vanskelig å se atferdsanalysens ansvar for dette. Som Tetzchner selv skriver, i forbindelse med kontekstforhold, er atferdsanalytikere opptatt av nettopp livssituasjon og omgivelser. At en retning som fokuserer på at atferd påvirkes av

omgivelsene skal bidra spesielt til at det fokuseres negativt på *person*, er direkte besynderlig. Kan Tetzchner dokumentere at dette er et spesielt problem for atferdsanalyse?

Tetzchner kritiserer også atferdsanalytikere for at: "I en viss forstand tar teoretikere og praktikere fra denne tradisjonen ikke hensyn til de kognitive begrensningene og mulighetene til personen" (s. 125). Hvilken "viss forstand", og hvilke "kognitive begrensninger" overses? Behandles folk likt, f.eks. enten de har språk eller ikke? Tetzchner dokumenterer ikke at det ofte bommes på tiltak pga. feilvurdering av språklig og annen fungering, og sannsynliggjør ikke at det i så fall er en følge av begrensninger ved atferdsanalyse. Atferdsanalytikere var tvert om tidlig ute med å ta utgangspunkt i funksjonsnivå. Atferdsanalytiske studier inneholder beskrivelser av personens fungering, som regel nok til å vite hvem andre funnene kan være interessant for. Hvilken annen tradisjon er mer inngående på dette feltet? Feilvurderinger skjer nok; annet vil være rart, men det er neppe et unikt problem for atferdsanalyse.

Tetzchner hevder at langtidseffekter av atferdsanalytisk behandling er begrenset, ut fra studier som viser at *populasjoner* kan vise en betydelig persistens i forekomst av bl.a. selvskading (s. 126). Studiene han viser til (på s. 98, dvs. utenfor kapittel 6) har imidlertid knapt evaluert atferdsanalytisk behandling. Han nevner ingen *spesiell* dokumentasjon, og det hadde vært på sin plass med en sammenligning med andre retninger. Kommer atferdsanalyse dårlig ut? Han er vag når det gjelder mulige grunner til at effekter kan avta, og nevner grunner som ikke har noe med atferdsanalyse å gjøre, som at behandling opphører. Han skriver at "Man har til en viss grad løst et umiddelbart problem, men har ikke gjort noe med de grunnleggende forholdene som bidrog til at personen begynte å vise utfordrende atferd" (s. 126). Tetzchner prøver mao. igjen å framstille atferdsanalysen som snever og konsekvensorientert. Det er også en veldig generell påstand, og stemmer ikke med atferdsanalytiske anbefalinger om at langtidsbehandling må ta hensyn til etablerende operasjoner og setting-hendelser (McGill, 1999). Tiltak må ofte revideres. Forhold endrer seg, ingenting er statisk. Det er sjelden snakk om *ett* tiltak som varer livet ut! At langtidseffekter av en og samme behandling kan være begrenset, og hvorfor, er det sagt mye om. Nettopp ut fra et atferdsanalytisk perspektiv vil det være rart om samme behandling alltid har langvarige effekter.

I en kommentar til funksjonell kommunikasjonstrening skriver Tetzchner at "Det var ikke først og fremst personens kompetanse som ble endret gjennom tiltakene, men miljøets reaksjoner og evne til å tilpasse seg til personens kommunikative kompetanse" (s. 129). Ja, det hjelper lite å meddele seg dersom ingen reagerer. Opplæring av personer i omgivelsene er normalt en nødvendig del av behandling. Kompetanse hos individer er ikke uavhengig av omgivelsenes kompetanse.

Tetzchner er heller ikke fornøyd når atferdsanalytikere trekker inn evolusjonsbiologiske forklaringer, og hevder at det ikke er empirisk grunnlag for å si at søking etter oppmerksomhet er en medfødt tendens (s. 139). Dette setter tilknytningsatferd, som han vier stor plass (ss. 176-184), og som jeg kommenterer under *Tilknytningsteori*, i et merkelig lys. Et viktig poeng innenfor tilknytningsteori er vel nettopp at tendensen til å få andre til å reagere er medfødt. Hvorfor er han så negativ når atferdsanalysen hevder prinsipielt det samme?

I gjennomgangen av studien av en mann (Harry) som hindret sin egen selvsikring, beskylder Tetzchner Foxx (1990) for å tillegge mannen enkle, egenytelige motiver, og for å være utpekulert. Dette er ladete ord, og Tetzchners egne. Foxx fant tydeligvis viktige årsaker til at mannen selvsikret. Dette førte til vellykket behandling. Tetzchner skriver også at Foxx hjalp mannen til "bedre selvkontroll og selvkompetanse. Dette perspektivet er ikke forenlig med en atferdsanalytisk tenkemåte, at handlingene blir opprettholdt av ytre konsekvenser, og at personen i en viss forstand "søker" konsekvensene ... En ren atferdsmodell basert på forsterkningsbetingelser er ikke tilstrekkelig for å forklare atferden hans" (s. 195). Som vi skal se (under *Tetzchner er inkonsekvent i framstillingen av atferdsanalyse*), viser Tetzchner selv at atferdsanalyse ikke bare handler om forsterkningsbetingelser, så hvorfor utelater han det her? Det er forbausende at bedre selvkontroll og (selv)kompetanse ikke skal være "forenlig med en atferdsanalytisk tenkemåte". Det er også merkelig når Tetzchner skriver at "Resultatene til Foxx kan tolkes på flere måter. Uansett tolkning demonstrerer de at mennesker med lærehemming kan lære å mestre sin egen utfordrende atferd på måter som er relativt sosialt akseptable" (s. 195). Da fortjener vel Foxx ros? Forklaringer kan være viktige, men resultatene er tross alt viktigere...

Mange ganger kommer Tetzchner med beskyldninger ut fra rene spekulasjoner

En rekke steder framsetter Tetzchner kritikk og beskyldninger basert på sine *tolkninger* av hva som har foregått og ikke foregått ifm. atferdsanalytiske studier. Slike tolkninger er svært lite relevante i en framstilling av et fagfelt, og er langt utenfor temaet "årsaker til utfordrende atferd". Igjen er det bare mulig å gi noen eksempler:

Tetzchner kommenterer en studie hvor en gutt lærte å be om pauser fra vanskelige oppgaver og å be om hjelp til å få tak i ting han ville ha. Tetzchner går langt i sine mistanker: "Michaels utfordrende atferd [tyder] på at opplæringen han fikk ikke var tilpasset hans forutsetninger" (s. 128). Dette er vel *sannsynlig*, det var vel derfor det ble rettet på i studien. Tetzchner fortsetter imidlertid med at: "Ut fra dette er det grunn til å sette spørsmålsteget ved kvaliteten på den intensive atferdsanalytiske opplæringen han hadde fått i flere år, og spesielt det faktum at han ikke tidligere hadde fått hjelp til å utvikle ... kommunikasjonsstrategier han trengte" (s. 128). Det holder altså ikke å løse problemer; det skulle vært gjort før! Spekulasjoner om kvaliteten på tidligere opplæring er dessuten lite relevant. Eventuell lav kvalitet kan ha mange årsaker. Økonomi og utdanningspolitikk er vel ikke tema?

Også et annet sted undrer Tetzchner seg over at vellykket opplæring ikke ble satt igang tidligere: "Med den relativt gode talespråkforståelsen ... og den svært raske tilegnelsen av bruken av grafiske tegn, kan man undres over hvorfor hun ikke hadde fått slik opplæring tidligere" (s. 132). Ja, det kan alle undre seg over. Tetzchner fortsetter med at "Hennes dårlige rykte kan ha ført til at hun etter hvert ikke fikk opplæring, men også opplæring hun ble gitt tidlig i livet, må ha vært svært dårlig tilpasset hennes muligheter". Hvor har Tetzchner dette fra, og hvilken plass har det i en presentasjon av et fagfelt? Nok en gang spør han hvorfor behandling ikke ble

satt igang før, og spekulerer at "En sannsynlig grunn er at hennes evne til å kommunisere ble overvurdert fordi hun kunne snakke" (s. 138). Hva bygger han dette på? Om en annen studie heter det at "Den raske læringen til Jim gir imidlertid grunn til å tro at tidligere tiltak med utgangspunkt i kommunikasjonsteori ville bidratt til at Jim hadde fått et større tegnforråd og brukte tegn oftere" (s. 133). Det er neppe bare tiltak med "utgangspunkt i kommunikasjonsteori" som kunne kommet igang før...

I gjennomgangen av en studie av funksjonell kommunikasjonstrening kritiserer Tetzchner at opplæringen ikke også innebar opplæring i generell samtale: "Kommunikasjon som dialogisk redskap i sosial samhandling syntes ikke å ha noen plass i dette tiltaket, ikke engang for de to som kunne snakke" (s. 129). Poenget med studien var vel å erstatte problematferd med noe mer fornuftig; generelle samtaler blir en annen sak. Men vet Tetzchner hva som foregikk ellers? Han mener også at funksjonell kommunikasjonstrening kan føre til at personalet unnlater å tilrettelegge situasjoner på andre måter, og kanskje misforstår hva personen egentlig vil (s. 131). Det er godt han skriver "kanskje", for han presenterer ingen holdepunkter for at det skjer. *Helt generelt* kan selvsagt én løsning gjøre at vi ser bort fra andre, kanskje bedre løsninger. Men dette gjelder neppe mer for atferdsanalytikere enn andre. Det er også vanlig å kombinere tiltak, f.eks. ved å la personen bestemme når vedkommede vil være for seg selv, og samtidig motivere personen til samvær.

Følgende er ganske drøyt: "En konsekvens av en atferdsfokusert tilnærming kan bli at personalet ... bare søker å lære bort kommunikative uttrykk som skal erstatte utfordrende atferd, overser andre behov personen har for å kommunisere, og ikke legger til rette for at personen skal kunne utvikle nyttige kommunikative ferdigheter generelt. Denne typen holdning blir illustrert i studien til Bird og medarbeidere (1989)" (s. 132). Dette er en sjelden sterk og generell mistanke; Tetzchner vet ikke hva som skjedde ellers, hverken før, under eller etter studien. Driver noen mer med generell språkopplæring enn atferdsanalytikere? Er det holdepunkter for at atferdsanalytikere har spesielt lett for å fokusere på noen mål og utelukke andre? Det er knapt en studie, uansett fagfelt, hvor vi ikke kan etterlyse mye annet som burde vært gjort. Studier mister ikke verdi av den grunn.

Tetzchner kritiserer også sterkt at personalet begynte å begrense kommunikasjon hos en person som hadde gjennomgått opplæring og som hadde begynt å henvende seg svært ofte (s. 133). Tetzchner kan imidlertid ikke kjenne begrunnelsen. Det forekommer vel at folk bør lære å "passe måten", og ikke bare kommunisere mest mulig? Inngår ikke dette i kulturalisering, som Tetzchner ofte nevner? I tillegg spekulerer Tetzchner fritt om negative virkninger av begrensningene, og om hvilke mangler ved kompetanse og gode hensikter som studien indikerer (ss. 133-134). Han forlanger mao. urimelig mye av en studie som går ut på å lære alternativer til utfordrende atferd. Om mulig verre er det når han skriver at: "De begrensningene de innførte på Jims muligheter for å kommunisere, representerer en form for tvang som nærmest må karakteriseres som et alvorlig overgrep" (s. 134). Påstanden er ikke snau, på bakgrunn av at Tetzchner ikke vet mer enn andre om forhold rundt studien. Dette er også en høyst uvanlig reaksjon på forskning.

Tetzchner skriver også at oppmerksomhetssøking, ifølge et atferdsanalytisk perspektiv, er et "underliggende motiv for utfordrende atferd, som omgivelsene ofte mener må forhindres fra å komme til uttrykk" (s. 138). Det er ikke dekning for

en slik generell framstilling. Slikt må vurderes i hvert tilfelle. At søking etter oppmerksomhet må forhindres i *vissé* sammenhenger er vel de fleste enig om. Videre skriver han at å forklare utfordrende atferd med at den kan være opprettholdt ved oppmerksomhet kan føre til at "menneskene i omgivelsene helt unnlater å reagere på selvsykdom, fordi de antar at oppmerksomhet øker forekomst av atferden" (s. 139). *All* kan gjøres for enkelt, men dette er å male fanden på veggen. Bruk av smertestillende medisiner kan føre til at folk ikke får livsnødvendig behandling...

Tetzchner beskylder også Adelinis og medarbeidere (1997) for ikke å justere sittestilling på personens rullestol (s. 141)! Men Tetzchner vet ikke hva som er vurdert. At sittestillinger kan være ubehagelige, og i prinsippet kan medføre selvsykdom, vet de fleste. Tetzchner kritiserer også forfatterne (s. 142) for å anbefale mindre sitting i rullestol og mer opphold på gulvet, som var begrunnet med at gutten selvskadet mye når han satt i rullestol. Tetzchner mener at det "kunne få meget uheldige konsekvenser for hans sosiale deltakelse og for andre menneskers oppfattelse av ham om den 17 år gamle gutten skulle befinne seg på en matte på gulvet det meste av tiden" (s. 142). Tetzchner vet nok lite om hvilke vurderinger som ligger til grunn, og bør la dem som har ansvaret ta seg av dette. Ut fra disse spekulasjonene skriver Tetzchner videre at behandlingen nærmest må "anses som mishandling" (s. 142). (Se også under *Tetzchner misforstår mange studier, og refererer dem feil*.)

Tetzchner er selvmotsigende i framstillingen av atferdsanalyse

Første setning i delen "Utfordrende atferd som lært" lyder: "Den atferdsanalytiske tradisjonen bygger på en hovedantakelse om at all atferd er en funksjon av sine konsekvenser" (s. 104). Tetzchner framhever også mange andre steder at atferdsanalysens fokuserer "ensidig på selve atferden og de antatte konsekvensene den har" (s. 114). Også på s. 134 skriver han at "Den atferdsanalytiske tradisjonen baserer seg på at menneskers atferd er styrt av forsterkning". Dette gir et fordummende inntrykk av atferdsanalyse.

Likevel skriver Tetzchner at "Atferdsanalytiske studier av kontekstforhold demonstrerer med all tydelighet at beskrivelser som bare omfatter atferd og forsterkningsbetingelser er utilstrekkelige for å forstå personens atferd" (s. 114). Atferdsanalysen er altså ikke ensidig konsekvensorientert likevel, siden det er atferdsanalyse han referer til. Videre skriver han at "studier som inkluderer kontekstforhold ... som regel [er] utilstrekkelige til å forstå personens handlinger i en helhetlig ramme" (s. 114). Han skriver ikke hva han savner eller hva som ikke kan studeres som kontekstforhold, men refererer tvert om en rekke atferdsanalytiske studier som inneholder et svært bredt spekter av både materielle, sosiale, opplæringsmessige og helsemessige kontekstforhold, slik at vi kan snakke om helhet. Han skriver også at "[kontekstforhold kan] omfatte individets tolkning av omverdenen, kognitive strategier, psykiske vansker, nevrologiske og fysiologiske tilstander, emosjoner og egenskaper ved omgivelsene" (s. 125), men legger likevel til at "Dette er forhold som ... sjelden inngår i atferdsanalytiske analyser". At de "sjelden inngår i atferdsanalytiske analyser" motbeviser han ved å vise til eksempler på at de *gjør* det. (I tillegg inneholder litteraturen selvsagt langt flere.) Det er like

underlig når Tetzchner hevder at "Det er et problem ved den atferdsanalytiske tilnærmingen at den nesten utelukkende forholder seg til egenskaper ved det umiddelbare fysiske og sosiale miljøet" (s. 154), når han også gjengir den brede definisjonen på kontekstforhold (s. 112). I tillegg finnes det atferdsanalytiske studier av temporalt fjerne forhold, som Tetzchner delvis refererer.

Tetzchner hevder videre at atferdsanalysen har for enkle oppfatninger om hvordan krav utløser ufordrende atferd (ss. 144-151). Han mener at det ikke alltid er selve gjøremålene som er problemet, men hvordan kravene stilles. Dette er uforståelig, siden han refererer en mengde atferdsanalytiske studier som viser at det nettopp er måten krav, beskjeder og oppgaver presenteres på, at personen ikke forstår eller mestrer oppgaven, og ikke selve innholdet, som fører til at personen protesterer mot å utføre dem. Og han refererer en rekke studier hvor behandling nettopp har gått ut på å endre presentasjon og kontekst for øvrig.

Tetzchner skriver også at atferdsanalytiske tiltak som regel er rettet mot at personen skal oppnå eller unngå noe, mens "Å hjelpe personen å mestre situasjoner som innebærer risiko for utfordrende atferd, er imidlertid bedre for både personen selv og menneskene i omgivelsene dersom det lar seg gjøre" (s. 156). Men han refererer studier som viser det motsatte, bl.a. studier av personer som lærer å få hjelp mens de forblir i situasjonen. I tillegg nevner han ikke noe så elementært som behandling basert på bl.a. adaptasjon/tilvenning, f.eks. fadingtiltak.

Tetzchner bruker til og med atferdsanalytikere i sin kritikk av atferdsanalyse

Ikke bare motsier Tetzchner seg selv når han kritiserer atferdsanalyse; flere steder tar han *atferdsanalytikere* til inntekt for sin kritikk. Det er et problem at han ikke alltid gjør oppmerksom på at de er atferdsanalytikere. På s. 118-120 kritiserer Tetzchner funksjonelle analyser for at de kan etablere nye funksjoner, ved at problematferd tilføres nye, forsterkende konsekvenser. Han skriver (s. 120) at det godt kan foretas mer kartlegging i naturlige omgivelser før eksperimentelle analyser, for å unngå dette. Dette er riktig, selv om det *svært* sjelden er et problem. Han viser til at F. C. Mace har kommet med slike innvendinger. Det hadde vært ryddig og gjort oppmerksom på at F. C. Mace er atferdsanalytiker.

I delen som handler om utfordrende atferd som er forårsaket av krav (ss. 144-151) kommer Tetzchner med en tirade mot atferdsanalyse. Problemet er imidlertid at han (bl.a. s.148) refererer atferdsanalytikere som gjør nettopp det han etterlyser, ikke minst ved å vise at det ikke er krav i seg selv, men måten de stilles på, som kan motivere utfordrende atferd. Når han gjennomgår utfordrende atferd relatert til materielle goder refererer han en atferdsanalytisk studie som viser "at å bli nektet et gode ikke i seg selv er tilstrekkelig til å frambringe utfordrende atferd" (s. 153). Dette "underbygger" kritikk mot enkle atferdsanalytiske forklaringer! På ss. 176-184 presenterer han tilknytningsteori som alternativ til atferdsanalytiske forklaringer på utfordrende atferd, og siterer atferdsanalytikere som støtter hans syn (særlig s. 183).

Tetzchners alternative forklaringer sier ikke mer enn atferdsanalytiske

Psykologi er preget av et virvar av teorier og forklaringer. Tetzchner forklarer villig, men diskuterer sjelden hva forklaringer *er*. Han bruker andre forklaringer på utfordrende atferd, uten å drøfte mulige prinsipielle forskjeller mellom disse forklaringene og atferdsanalytiske forklaringer. Er de uforenlige? Bygger de på andre observasjoner? Koker de ned til forklaringer som utfyller atferdsanalyse, eller som kan beskrives i atferdsanalytiske termer? Dette sier han ingenting om.

En mengde steder avviser Tetzchner atferdsanalytiske forklaringer på at personer utagerer. Han mener ofte at de ikke reagerer pga. selve situasjonen, men fordi personen reagerer med stress, sinne, frustrasjon, fysiologisk beredskap, opphisselse, angst, ikke liker seg, blir overmannet av emosjonelle reaksjoner på vanskelige oppgaver, opplever å bli straffet e.l. (de fleste forekommer mange steder, se stikkordregister). Imidlertid finner disse reaksjonene nødvendigvis sted i *situasjoner*; personen viser reaksjonene på *noe*. Observasjonsgrunnlaget for å snakke om dem er ofte den lett observerbare atferden.

Det er *ikke* tale om gjensidig utelukkende forklaringer. Atferdsanalytikere bruker mange av de samme beskrivelsene som Tetzchner, og har ikke forbud mot å snakke om private tilstander. Atferdsanalytikere har ikke færre ord enn andre for å beskrive følelser. Lovaas (2003) skriver at "Raserianfall utløses av frustrasjon" (s. 51). Frustrasjon brukes også i en atferdsanalytisk studie som Tetzchner selv refererer (s. 128). Å forklare atferd med følelser er ikke irrelevant; de kan utgjøre *medierende* årsaker, selv om de til sjuende og sist må forklares av hendelser i omgivelsene. Vi fokuserer mao. mer på hva følelser skyldes. Ingen følelser er uavhengig av personens interaksjon med omgivelsene i videste forstand. Det hjelper lite å snakke om følelser dersom vi ikke gjør noe med det som skaper dem. Særlig hos verbalt lite kompetente personer tolkes følelser fra ytre atferd. Et morsomt poeng er for øvrig at ordet frustrasjon kommer av latin frustra, som betyr forgjeves. Frustrert er mao. noe vi blir når vår atferd ikke forsterkes! Også andre ord, f.eks. stress, refererer til sjuende og sist til hendelser i omgivelsene. Det finnes atferdsanalytiske studier som går ut på å redusere tegn til ubehag hos mennesker med multifunksjonshemning som deltar i fysikalsk trening, nødvendigvis tolket ut fra ytre atferd (se f.eks. Green & Reid, 1999). Alt i alt tilfører Tetzchner lite nytt. En rekke eksempler viser tvert om at Tetzchners alternativer er duplikater av atferdsanalytiske forklaringer:

"En grunn til at Michael etter kommunikasjonsopplæringen viste mindre utfordrende atferd, var at han i større grad fikk regulere det som foregikk i opplærings situasjonene", skriver Tetzchner (s. 128). Forfatterne hevder ingenting annet, og Tetzchners alternativ er overflødig. Et annet sted skriver Tetzchner at "Når denne typen situasjoner fører til at en person viser utfordrende atferd, kan det imidlertid like gjerne være emosjonelle reaksjoner på frustrasjon og mangel på egnede strategier, som ukonvensjonelle uttrykk for å ville ha noe og lignende, slik atferdsanalytisk teori hevder" (s. 135). Hva "atferdsanalytisk teori hevder" varierer fra tilfelle til tilfelle, og er ikke så enkelt som Tetzchner framstiller det som ("å ville ha noe og lignende"!). Og "emosjonelle reaksjoner på frustrasjonen" kommer i bunn og grunn av hendelser i omgivelsene (inkludert kroppen) som personen ikke mestrer, samt læringshistorie og biologiske forhold. Atferdsanalyse utelukker heller

ikke ”mangel på egnede strategier”, tvert imot. Hvorfor lærer da atferdsanalytikere folk alternativer? Tetzchner skriver et annet sted at ”Det er mulig at skrikingen førte til opphør av kritikken, og at dette virket forsterkende på skrikingen. Det er også mulig at årsaken til hans sterke reaksjon var at han ikke klarte å regulere sin egen tilstand” (s. 137). For det første: Tilstanden personen ikke klarte å regulere oppstod pga. kritikk, og reaksjonen eliminerte kritikken. At dette er vesentlig er det liten tvil om. For det andre: At personen ikke hadde ferdigheter til å dempe sin emosjonelle reaksjon på aversiv stimulering, kritikk, er helt forenlig med atferdsanalyse. Herfra er det en rekke mulige atferdsanalytiske tiltak, fra forebygning til mestring. (Se også mine kommentarer til *Selvregulering*)

Tetzchner skriver også at ”det er vanskelig ikke å oppfatte personens handlinger som målrettede selv om atferden ifølge atferdsanalytisk teori er kontrollert av ytre forhold” (s. 123). Det er vanskelig å se hva Tetzchner mener med dette. Atferdsanalytikere snakker om mål og intensjoner, akkurat som følelser, men ikke som fullstendige forklaringer. Det er nyttig å vite hvor mål og intensjoner kommer fra.

Tetzchner misforstår mange studier, og refererer dem feil

En rekke ganger er det store feil og mangler i Tetzchners gjengivelse og forståelse av studier. Jeg gir noen eksempler: Når han kommenterer Adelinis et al. (1997) (se også foran) kan det virke som han mener at forfatterne vil trekke tilbake oppmerksomhet avhengig av problematferd (ss. 141-142). Setningen som kan gi dette inntrykket er følgende: ”Å fjerne oppmerksomhet kontingent på den utfordrende atferden, slik man ofte gjør i atferdsanalytiske tiltak der atferden blir antatt opprettholdt ved oppmerksomhetsoppnåelse - slik Adelinis og medarbeidere foreslår - må i en slik situasjon nærmest anses som mishandling” (s. 142). Dersom Tetzchner mener at Adelinis et al. *ikke* vil fjerne oppmerksomhet, må han uttrykke seg klarere, og ikke skrive så mye om hva atferdsanalytikere generelt angivelig anbefaler. Isteden for Tetzchners uklare framstilling er det bedre å gjengi hva forfatterne faktisk anbefaler, som er at ”rullestolen kun brukes til forflytning, og at Andy får oppmerksomhet non-kontingent når han sitter i rullestolen” (s. 389, min oversettelse). De vil *ikke* ignorere selvskading, men *forebygge* den. Tetzchner gir en misvisende framstilling, i studiens disfavør.

Tetzchner refererer en rekke studier av selvhindring (”self-restraint”, som han litt rart oversetter med ”selvtvang”), bl.a. Smith, Lerman og Iwatas (1996) studie av en kvinne som hindret egen selvskading. Hun selvskadet bare når hun fikk krav om å utføre oppgaver som var uforenlig med selvhindring. De påviste også at selvskading økte når den medførte adgang til å hindre egen selvskading, og at selvskading vedvarte når hun var alene uten å ha mulighet til å hindre egen selvskading. De konkluderer med at selvskading var opprettholdt, ”at least in part”, av adgangen til å hindre sin egen selvskading. Tetzchner misforstår når han skriver at ”Det er en like rimelig tolkning av atferden til kvinnen at hun brukte selvtvang for å hemme sin egen selvskadende atferd” (s. 194). Tetzchner har ikke fått med seg poenget med studien: At hun hindret sin egen selvskading var selve utgangspunktet! Studien tok for seg under hvilke forhold selvskading og

selvhindring forekom, noe som har konsekvenser for behandling. Det beste er å komme bort fra både selvskadning og selvhindring.

Tetzchner refererer også en studie av en kvinne som hindret egen selvskadning når hun stakk hendene inn i ermene på en lærjakke (Vollmer & Vorndran, 1998). Tetzchner gjør ikke oppmerksom på at kvinnen brukte jakken til å hindre sin selvskadning, og at dette var bakgrunnen for studien. I studien refereres det at det ble gjort forsøk på å erstatte lærjakken med en skjorte innendørs. Tetzchner hevder at dette er uetisk; personalet skal ikke bestemme hva personer skal ha på seg! Men synes han at det automatisk er uetisk å prøve å få folk til å slutte å gå med yttertøy innendørs, når han andre steder er opptatt av hvordan folk oppfattes? Tetzchner gjør heller ikke oppmerksom på at personalet fant en genser som hun ville bruke og som fungerte like godt som lærjakken i selvhindring.

Tetzchner har dristige, alternative tolkninger av Foxx' (1990) kjente studie av "Harry" (ss. 194-196). Det er åpenbart at Harry hindret egen selvskadning i stor stil. Behandling gikk ut på å lære ham selvhindring i gradvis mindre inngripende og påfallende varianter. Tetzchner kommer, uten holdepunkter, fram til at handlingene som Harry hindrer seg selv i kan være tics. Han nevner også Tourette, men eksisterer det beskrivelser av motoriske *ogvokale* tics? I tilfelle det er en ticsforstyrrelse, er det ikke også relevant å hindre seg selv i tics? Foxx påviste dessuten av selvskadningen var tydelig konsekvensfølsom. Det stemmer ikke spesielt godt med tics. (Se også kommentarer foran.)

Tetzchner misforstår også en studie av en person som utagerte når han fikk oppgaver (se s. 115). Når personen kunne si fra på en tungvinn måte (skrive en hel setning) om at oppgavene var vanskelige, og dermed få hjelp, brukte han ikke den muligheten, men fortsatte å utagere. Når han fikk en enklere måte å si fra på (et tastetrykk), brukte han denne framfor å utagere. Tetzchner tviler imidlertid på at å skrive en setning var mer tungvint enn å utagere. Men poenget med studien var at den *lettvinne* måten, tastetrykket, utkonkurrerte utageringen, noe den mer tungvinne måten ikke oppnådde! At alternativ atferd måtte være *veldig* lettvinne for å danke ut utagering er et utmerket eksempel på at grad av anstrengelse kan påvirke valg av handling. Tetzchner viser også at han ikke vet hvordan matchingteori kan brukes til å analysere og påvirke valg.

Ett sted samsvarer ikke hans forståelse av en studie med hans egen framstilling av studien (s. 167, når han refererer Carr et al., 1999): Han gjengir først at gutten protesterte pga. måten han fikk beskjeden på, ikke ut fra gjøremålene i seg selv. Tetzchner skriver at "Ut fra tradisjonell atferdsanalyse tolker Carr og medarbeidere Garys reaksjoner på korreksjon og mas som unngåelsesatferd" (s. 167). Tetzchner vet tilsynelatende ikke at unngåelse av korreksjon og mas også er unngåelse (se foran). Gutten unngikk gjøremålene når de ble presentert ved hjelp av korreksjon og mas! Unngåelse gjelder ikke bare håndfaste gjøremål. Hva Tetzchner mener med "tradisjonell atferdsanalyse" er også uklart.

Tetzchner misforstår også poenget med "kommunikasjonshypotesen"

På ss. 127-134 går Tetzchner gjennom studier hvor personer lærer å vise tegn og bilder, eller snakke, som alternativ til utfordrende atferd når de vil oppnå eller

unngå noe, dvs. det vi kaller "funksjonell kommunikasjonstrening" (FKT). Tankegangen bak FKT er såre enkel, og tilnærmingen virker sympatisk på de aller fleste. Det er sterkt prisverdig at noen utvikler slike metoder. Tetzchner gir imidlertid ikke ved dørene:

Han bruker mye energi på å få fram at 'kommunikasjon' har en annen betydning innenfor andre tradisjoner. Han trekker fram at FKT "bygger på en atferdsanalytisk forståelse av språk- og kommunikasjonsutvikling som har liten støtte i faglitteraturen. Det er blant annet en problematisk bruk av "kommunikasjon", en term som sjelden blir definert eller problematisert i atferdsanalytiske studier" (s. 130). Tetzchner skriver også at "En så omfattende definisjon av kommunikasjon [som forekommer i FKT] er lite anvendbar" (s. 130). At ordet kommunikasjon forekommer ifm. FKT bør imidlertid ikke avstedkomme en generell diskusjon om kommunikasjon. "Kommunikasjon" opptrer i mange sammenhenger, og er ikke noe psykologer har enerett til å definere. Tetzchners diskusjon om at kommunikasjon er intenderte handlinger er lite relevante. At ordet kommunikasjon brukes på en bestemt måte i en bestemt sammenheng, hvor personen ofte ikke kan beskrive sin egen atferd og hva som påvirker den, utelukker ikke at annen kommunikatív atferd kan være bevisst eller intensjonal. Dette skillet gjøres i høy grad innenfor atferdsanalyse (se bl.a. Holden, 2003b).

Tetzchner skriver videre at oppfatningen om funksjonell ekvivalens mellom den utfordrende atferden og en handling som erstatter denne "forutsetter ... at det ikke er forskjell på språk og andre former for atferd, at barns tilegnelse av språk ikke fører med seg en innsikt i kommunikasjon eller en forståelse av at språkets funksjon er forskjellig fra annen atferd. Dette er en premiss i atferdsanalysen, men stemmer dårlig med kunnskap om språk mer allment" (s. 136). Dette er meningsløst: Tetzchner kan ikke uttale seg generelt om atferdsanalyse og språk på bakgrunn av de relativt enkle funksjonene som inngår i FKT. Verbal atferd er alt fra mands ("få...") til hverdagsamtaler om alt og ingenting.

Men viktigst av alt: Hva er poenget med å utvide diskusjonen til å gjelde kommunikasjon generelt, når alternative handlinger kan utkonkurrere utfordrende atferd? Det vesentlige må være at det er fruktbart å lære personer alternativer til utfordrende atferd. Enten fungerer alternativene, eller så fungerer de ikke, samme hva vi ellers mener om kommunikasjon. Tetzchners kritikk av manglende *generell* opplæring i kommunikasjon i studiene av FKT er for øvrig malplassert, i og med at det vil være komplementært. Generelle samtaler er heller ikke alltid relevant i behandling av utfordrende atferd som evokes av spesifikke etablerende operasjoner.

Kommentarer til Tetzchners forklaringer på hvordan utfordrende atferd oppstår

I delen *Forklaring basert på utvikling*, ss. 154-192, presenterer Tetzchner ulike forklaringer på hvordan utfordrende atferd *oppstår*. Disse er for en stor del alternativer til atferdsanalytisk forståelse, men svært ofte refererer han atferdsanalytiske synspunkter. Jeg skal kommentere de enkelte delene:

Innledning (ss. 154-157)

Tetzchner er veldig kritisk til hva atferdsanalyse sier om hvordan utfordrende atferd oppstår.

Atferdsanalytikere mener at det er en generell sammenheng mellom liten evne til meddelelse og utfordrende atferd. Tetzchner refererer Carr, som mener at gråt og utfordrende atferd er analoge; begge avtar generelt med bedre kommunikasjon. Tetzchner er imidlertid negativ til Carrs analogi mellom barnegråt og utfordrende atferd: "Det er ingen umiddelbar nedgang i emosjonsuttrykk når barn lærer de første ordene" (s. 155). Men kan det ikke være en sammenheng mellom gråt og lite annen kommunikasjon selv om nedgangen ikke er umiddelbar? Tetzchner skriver også at "Emosjonsuttrykk fortsetter dessuten å bli brukt hele livet" (s. 155). Men på samme måte, og like mye? Tetzchners framstilling av Carrs analogi mellom utfordrende atferd og gråt er alt i alt lite velvillig. Tetzchner skriver bl.a. at Carr mener at gråt hos barn er forsøk på å slippe unna ubehagelige situasjoner, dvs. helt konkrete hendelser. Carr tenker nok på ubehag i videre forstand. Tetzchner ser heller ikke at Carrs syn er svært forenlig med selvregulering og tilknytningsteori. Tetzchner reiser rett og slett tvil om sammenhengen mellom manglende atferdsreptertoarer og utfordrende atferd! Hvorfor kritiserer han da atferdsanalyse for å legge lite vekt på generell kommunikasjon (bl.a. ss. 132-134), som for øvrig er galt? Hvorfor erkjenner han at funksjonell kommunikasjon er nyttig? Kritikken av atferdsanalyse blir direkte underlig når han hevder at: "Om et barn utvikler utfordrende atferd, kan altså ha sammenheng med at det har et begrenset atferdrepertoar, at det ikke har handlingsmuligheter i mange situasjoner. Språkhemninger, sansehemninger og bevegelsehemninger kan gjøre det vanskelig for barn med lærehemming å finne egnede handlingsstrategier i situasjoner som de opplever som vanskelige" (s. 157). Han skriver dette etter kritikk av atferdsanalytiske synspunkter som er nesten like. Velkommen etter...

Tetzchner er tilsvarende kritisk til atferdsanalysens bidrag til forebygning. Atferdsanalyse "representerer ... i liten grad kunnskap som er nyttig i forebygning av utfordrende atferd" (s. 155). Jeg er uenig: Ikke minst med bakgrunn i atferdsanalyse tror jeg at det finnes *mye* kunnskaper om forebygning av utfordrende atferd, og hvordan vi kan møte tidlige tilløp til slik atferd. Jeg ser vanskelig for meg at forebyggende strategier bør være prinsipielt forskjellig fra gode behandlingsstrategier. Jeg vil hevde at metoder for å analysere hva som motiverer og opprettholder problematferd i høyeste grad er anvendelig i forebygning av problematferd: Å forebygge at problematferd overhode oppstår er neppe kvalitativt forskjellig fra å forebygge og redusere problematferd hos personer som *har* utviklet utfordrende atferd. Når det gjelder praktisk forebygning, tror jeg atferdsanalytikere har sagt svært mye om hva som kan igangsette utfordrende atferd fra starten av, og hva som kan bidra til at den utvikler seg. Jeg er nokså overbevist om at vi i framtiden ikke vil få avgjørende ny kunnskap på dette feltet, fra noe hold. Vi må også ta hensyn til at årsaker til utfordrende atferd er ekstremt individuelle. Derfor er begreper og prinsipper som er egnet til å analysere og behandle atferd hos *individer* svært egnet, langt mer enn generelle anbefalinger. Jeg ser ikke at Tetzchner presenterer andre perspektiver av stor praktisk betydning. Hvilken forskning mener han vil gi kunnskaper om forebygning?

Interaksjon og transaksjon (ss. 157-158)

Her skriver Tetzchner at flere faktorer ofte må virke sammen for at det skal oppstå effekter, og at vi (eller barn med lærehemning) ikke bare blir påvirket av miljøet, men også påvirker miljøet. Dette slutter jeg meg til, i og med at det er generelt og elementært.

Selvregulering (ss. 158-169)

Tetzchner bruker *selvregulerings* som alternativ forklaring. Dette er "individets evne til å håndtere situasjoner som er stressende eller fordrer bestemte kulturelle handlingsmønstre" (s. 158). Tetzchner drøfter ikke forholdet mellom selvregulering og atferdsanalytiske forklaringer, selv om han tar atferdsanalytiske studier til inntekt for selvregulerings betydning (særlig ss. 164-169). Jeg har følgende kommentar til selvregulering: Det er vanskelig å se at det er noe annet enn handlinger som går ut på å oppnå forsterkende og unngå aversive hendelser. At grunnleggende selvregulering er medfødt er det liten tvil om: Spedbarn lukker øynene for sterkt lys, og søker brystet. Kompleks, lært atferd kan også forstås som selvregulering. Vi unngår eller oppsøker *kontinuerlig* ulike former for stimulering: Deprivasjon får oss til å *oppsøke* og aversiv stimulering får oss til å *fjerne* oss fra hendelser. Selvregulering kan mao. knapt skilles fra annen interaksjon med omgivelsene, inkludert automatisk forsterket atferd som ikke er avhengig av andre personer. (Kroppen er ifølge atferdsanalysen en del av miljøet som atferd finner sted i.) Ingen kan lære selvregulering uten å lære å forholde seg til *omgivelsene*, inkludert kroppen, på nye måter. Selvregulering kan også være vanskelig å lære. Atferdsanalyse tar konsekvensen av dette og fjerner aversiv stimulering og/eller deprivasjon som skaper utfordrende atferd.

For øvrig er atferdsanalyse kritisert av såkalt sensitivitetsteori for ikke å ta hensyn til avvikende sensitivitet (Reiss & Havercamp, 1997). Dette er overraskende; sensitivitetsteori er helt forenlig med atferdsanalyse. Reiss og Havercamp gir, i likhet med Tetzchner, en primitiv framstilling av atferdsanalyse: Atferdsanalyse har flere måter å forebygge reaksjoner på avvikende sensitivitet og endre sensitivitet på, enn sensitivitetsteori selv (se Holden, 2003a). Tetzchner gir ingen praktiske løsninger.

Kognitiv atferdsanalyse

På ss. 169-176 gjennomgår Tetzchner "kognitiv atferdsanalyse". (Termen er ny for meg, men jeg tror han mener kognitiv atferdsterapi.) Jeg skal kort kommentere denne delen: Tetzchner nevner en rekke kognitive tilnærminger til å forstå utfordrende atferd, særlig hos verbalt relativt kompetente personer. Dette skal angivelig utvide atferdsanalytiske perspektiver. Alt ligger imidlertid innenfor atferdsanalysens område. Tetzchner kan neppe ha hørt om bl.a. atferdsanalytisk psykoterapi, som "Acceptance and commitment therapy" og "Functional analytic psychotherapy". Også atferdsanalytikere snakker med verbale personer som kan *beskrive* sine reaksjoner. Innenfor atferdsanalyse snakker vi om regelstyring, eller verbal påvirkning. Til en verbal person kan vi f.eks. si "Slapp av, det varer bare en kort stund". Verbale personer har selvsagt privat verbal atferd som forklarer hendelser, alt fra hva som kommer til å skje, til hvorfor andre gjør det de gjør. Dette virker selvsagt inn på atferd i ulike situasjoner (se Holden, 2003b). Verbale personer kan også ha vrangforestillinger. Atferdsanalysen er interessert i forholdet mellom

verbal atferd og utfordrende atferd, selv om det aller meste av forskningen er gjort på ikke-verbale personer. Å studere privat verbal atferd hos mennesker med betydelig psykisk utviklingshemning er også en formidabel oppgave.

Tetzchner refererer også en studie av en kvinne som ble vellykket behandlet, igjen uten å påpeke noe som utvider atferdsanalytiske perspektiver (ss. 173-174). Studien er gjort av Black, Cullen (som veiledet Black i hennes PhD-avhandling) og Novaco (1997). Her har jeg en morsom opplysning: Tetzchner viser på s. 174 til personlig kommunikasjon med Chris Cullen. Det Tetzchner ikke skriver, og neppe vet, er at Cullen er atferdsanalytiker, "Very much in the Skinnerian mould", for å bruke Cullens ord (personlig kommunikasjon 14. juli, 2003). Dette er pinlig. Cullen mener selv at studien er klart innenfor atferdsanalysens felt.

Tilknytningsteori (ss. 176-184)

Alle observerer at små barn er avhengig av foreldre, og hva som skjer når foreldre ikke er tilgjengelig. Men å *forklare* atferd med tilknytningsatferd er sirkulært. Grunnleggende forklaring på tilknytningsatferd finnes i evolusjonen: Små barn som ikke har utløst omsorg har sjeldnere overlevd, og foreldre som ikke har reagert på slike signaler har sjeldnere ført gener videre. Evolusjonens *spesifikke* effekter på atferd er ikke atferdsanalysens bord. Men atferdsanalysen er opptatt av at evolusjonen har selektert tendenser til å utvikle atferdsrepertoarer og til å reagere på hendelser i omgivelsene. At noe av grunnlaget for at oppmerksomhet er forsterkende ligger her, er atferdsanalytikere lite i tvil om (se foran). En annen ting er at tilknytningsatferd viser betydelig individuell variasjon og er påvirkbar av bl.a. differensiell forsterkning. Det gjenstår også å dokumentere at tilknytningsteori er anvendbart i analyse og behandling av utfordrende atferd. For øvrig viser Tetzchner til atferdsanalytiske studier som støtter hans syns på tilknytningsteoris betydning (bl.a. på s. 183). Nok en gang hevder han at atferdsanalysen opererer med oppmerksomhet som en tom kategori (s. 178). Men oppmerksomhet er aldri "tom"; den går alltid ut på et eller annet, og leder til noe, akkurat som evolusjonsbetingelser som ligger til grunn for at den er forsterkende ikke kan være "tomme". For øvrig anbefales denne delen *spesielt* til den som vil se hvordan Tetzchner framstiller atferdsanalysen maksimalt negativt.

Utvikling av sosialkognitive ferdigheter (ss. 184-189), Utfordrende atferd som tilpasning (ss. 189-190), Traumer (190-191)

La meg kort kommentere at synspunktene er helt forenlig med atferdsanalyse, når vi legger til grunn at atferdsanalyse er mer enn forsterkning av atferd hos ikke-verbale personer. Mange av synspunktene ligner for øvrig på det som presenteres under *Kognitiv atferdsanalyse*.

Kommentarer til *Selvtvang* (ss. 192-196)

Tetzchner skriver: "I atferdsanalytiske studier er den vanligste tolkningen at selvtvang virker forsterkende på personens selvskadende handlinger. Det vil si at tilgang til selvtvang vil øke sannsynligheten for at personen skader seg selv" (s. 192). Ja, mange studier påviser at selvskading er opprettholdt ved at den gir tilgang til en gjenstand, ikke minst klesplagg, som personen bruker på måter som

er uforenlige med selvskading. Like etter skriver han at "En annen tolkning er at personen forsøker å hindre sin egen skadende atferd, at selvtvungen er en måte for personen å stoppe sin egen selvskading på". Men det er nettopp dette som er poenget i mange av de atferdsanalytiske studiene av selvhindring! Tetzchner ser ikke dette et eneste sted. (Se delen *Tetzchner misforstår flere studier, og refererer dem feil*, hvor jeg påpeker det mer inngående). Jeg ser heller ikke at Tetzchner har forslag til forbedring av funksjonelle analyser av selvskading og selvhindring.

Konklusjoner

1. Tetzchner prøver å gi en samlet framstilling av atferdsanalysen, men foretar en svært nærsynt gjennomgang av enkeltstudier som om de hver for seg representerer hele atferdsanalysen. Det overordnede budskapet er at *atferdsanalyse er for enkelt*. Han er mer opptatt av hver enkelt studie enn av at de samlet utgjør en stor mengde kunnskap. Det er som en turist som reiser rundt i Norge og ser deler av landet. På Finnmarkskysten utbryter turisten: "Jøss, er det ikke skog i Norge". Senere, i Hedmark, sier hun eller han at Norge ikke har kyst. På Sørlandet utelukker vedkommede at landet har isbreer. Turisten utelukker det som ikke er synlig.
2. Tetzchner gjør en mangel ved én studie til en mangel ved hele atferdsanalysen; han vurderer ikke om andre studier utfyller. *Alle* studier, uansett forskningsfelt, er deler i en sammenheng. Studier kan settes sammen. Finnes det én studie innenfor f.eks. utviklingspsykologi som sier alt om utvikling? Tilsvarende kritiserer Tetzchner én og én atferdsanalytisk forklaring for ikke å si alt. Men *alle* forklaringer er partielle, igjen: Uansett forskningsfelt.
3. Ved alle studier er det lett å påpeke ting som ikke er gjort. Men det blir lett utidig å bruke noe som ligger utenfor en studie i kritikk av studien, som i følgende tenkte reaksjon på en studie av behandling av en sykdom: "Jasså, hvorfor startet ikke behandlingen før, slik at sykdommen ble helbredet tidligere med den reduksjon av lidelser dét ville medført? Hvorfor forebygget dere ikke sykdommen? Kan det ikke være annet enn sykdommen som er problemet for disse menneskene?". Tetzchners reaksjoner på atferdsanalyse er ikke ulike. Men funn er nyttige selv om de ikke sier alt om alt.
4. Tetzchner misforstår grunnleggende egenskaper ved atferdsanalytiske begreper. Lite tyder på at han vet at begrepene innebærer uendelige *klasser* av atferder og hendelser. Helt galt kaller han f.eks. unngåelse og oppmerksomhet for "spesifikke motiver". Det han kaller "kommunikasjonshypotesen" innebærer bare at problemer kan elimineres ved at personen sier fra om etablerende operasjoner for utfordrende atferd, og dermed unngår at den evokes. Atferdsanalyse bruker generelle prinsipper for hva som påvirker atferd til å finne ut hva som gjelder for *individer i situasjoner*. Prinsippene er generelle, men forklaringene i hvert enkelt tilfelle er ytterst idiosynkratiske!
5. Tetzchner viser en rar oppfatning av formålet med forskning og publisering. Atferdsanalyse dyrker eksperimentet. Studier beskriver valg som er gjort i spesielle situasjoner, og sier ikke noe om nødvendige følger av atferdsanalytiske perspektiver. I behandling kan vi utnytte summen av kunnskap, og sette den sammen slik vi ønsker. Å replikere én anvendt studie i klinisk sammenheng er

- oftest mangelfullt. I klinisk praksis utformes behandling mer komplekst enn i eksperimentelle studier.
6. Andre tradisjoner presenterer anekdotiske framstillinger med liten vitenskapelig kontroll. Det finnes også anekdotiske presentasjoner av atferdsanalytisk behandling, som viser "helheten". Tetzchner nevner ingen slike. Jeg foreslår *Let me hear your voice* (Maurice, 1993). Det er ingen sak å lage omfattende, mindre eksperimentelle beskrivelser av bred atferdsanalytisk behandling. (Det kunne stilnet noe av kritikken, og burde vært gjort mer.)
 7. Atferdsanalysen utelukker ingen former for atferd. Den utelukker i prinsippet heller ikke noen hendelser som påvirker atferd. Det er ingen grenser for hvor detaljerte og særegne hendelser, eller generelle og globale forhold, som kan igangsette og opprettholde problematferd. Noen hendelser er det imidlertid medisn og andre disipliner som må gjøre noe med. Vi anerkjenner evolusjonen, men den er vanskelig å påvirke.
 8. Tetzchner tar feil når han hevder at atferdsanalyse ensidig fokuserer på selve atferden og de umiddelbare situasjonene. Atferdsanalyse har ingen forutsetninger om temporale forhold, eller om hvilke hendelser som påvirker atferd. Mange studier ser på tidsgap mellom variabler, men det kan ikke bli så vagt at relasjoner ikke kan påvises eller sannsynliggjøres.
 9. Alle andre *historiske* forklaringer, som før eller siden viser til prinsipielt observerbare hendelser, kan omskrives i atferdsanalytiske termer. Vi holder oss imidlertid til parsimonitet; vi velger den enkleste av to forklaringer når de forklarer det samme.
 10. Noen titalls atferdsanalytikere kan ikke på noen tiår si alt om feltet. Manglende kunnskap skyldes ikke at tilnærmingen er mangelfull, men at den ikke er utnyttet. Atferdsanalysens grunnprinsipper og forskning er noe å bygge videre på. Det er nok til å vise til stadig økende kompleksitet i hva som studeres. Et hjertesukk fra Brian Iwata (personlig kommunikasjon, mai 2001) er at det er for lite penger til å studere forløpet hos barn som står i fare for å utvikle utfordrende atferd. Tetzchners kritikk av atferdsanalytisk forskning samsvarer på noen felter med atferdsanalytikeres ønsker. Han sparker åpne dører.
 11. Tetzchner kritiserer gjentatte ganger atferdsanalyse for å drive for lite med generell opplæring i kommunikasjon og for å kartlegge personers funksjonsnivå for lite før behandling. Begge deler er urettferdig: Ingen har mer resultater innenfor generell språkopplæring enn atferdsanalyse, ikke minst hos barn med betydelig psykisk utviklingshemning. Atferdsanalytikere har også vært pionerer når det gjelder å ta utgangspunkt i personens funksjonsnivå, eller overhode å arbeide med personer med svak fungering!

Avsluttende kommentarer til Tetzchners framstilling av atferdsanalyse

Jeg har tatt for meg den delen som i størst grad tar for seg atferdsanalyse. Det forekommer imidlertid en rekke "spark" andre steder også. På s. 270 skriver han at atferdsanalyse "til en viss grad [har] hemmet framveksten av kunnskap som er nødvendig for å kunne legge til rette forebyggende tiltak i oppvekstmiljøet til barn og i boligene og omgivelsene generelt til ungdommer og voksne med lærehemning".

Dokumentasjon og argumenter er det lite av, samtidig som han i kjent stil bruker det vage "til en viss grad". Men det vil sprengje rammen å gå gjennom hele boken like systematisk.

Tetzchner viser ikke god vilje til når han presenterer atferdsanalyse på de ca. 100 sidene jeg tar for meg. Han gjør en fordomsfull, ikke nøytral gjennomgang. Tonen er lite hyggelig, heller nidkjær og fiendtlig. Han tar ikke ting i beste mening, men framsetter påstander om, og insinuerer, uetisk framferd. Sânt er alvorlig, når han ikke har dokumentasjon. Han søker konstant motsetninger, og ser ikke etter hva retninger har felles bak teoretiske fasader. Dette er overflattisk, og viser et lite bevisst forhold til hva det vil si å *forklare*. Hans grunnleggende forståelse av atferdsanalyse er svak. Selv om Tetzchner gir utallige eksempler på atferdsanalytiske studier hvor utfordrende atferd reduseres eller elimineres, er han negativ. Jeg har faktisk knapt sett en så omfattende og negativ gjennomgang av et fagfelt overhode. Istedet for å foreta en presentasjon, og oppsummere sterke og svake sider til slutt, som er vanlig, er *hele* presentasjonen spekket med kritikk. Kritikk er vanlig, men dominerer sjelden over egne perspektiver. Det er vanlig å holde seg mest til det vi har greie på og er tilhenger av. Tetzchner burde etter mitt syn vært mindre ambisiøs i presentasjonen; det er lett å ta ham i misforståelser og feil. Mange eksempler er ikke bra. Han bryter en grunnleggende akademisk regel; å gjengi korrekt. Kan han ikke bedre enn dette, bør han la være. Han har rett og slett gapt over for mye. De han takker i forordet har neppe bidradd til særlig kvalitetssikring. Har Sosialdepartementet og Norges forskningsråd vurdert kvaliteten på arbeidet?

Jeg ser ikke bort fra at mange oppdager de negative vinklingene på det meste han er innoim. Mange lesere vil gå lei; det er svært mange gjentakelser, og et middelmådig språk. Han burde fått fram budskapet på langt mindre plass. Forlaget har etter mitt syn gjort en dårlig jobb. En langt mer kortfattet og presis framstilling av atferdsanalyse og utfordrende atferd er for øvrig skrevet av undertegnede (Holden, 2003a, c.).

Referanser

- Adelinis, J. D., Piazza, C. C., Fisher, W. W. & Hanley, G. P. (1997). The establishing effect of client location on self-injurious behavior. *Research in Developmental Disabilities, 18*, 383-391.
- Bird, F., Dores, P. A., Moniz, D. & Robinson, J. (1989). Reducing severe aggressive and self-injurious behavior with functional communication training. *American Journal on Mental Retardation, 94*, 37-48.
- Carr et al. (1999). *Positive behavior support for people with developmental disabilities: A research synthesis*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Foxx, R. M. (1990). "Harry": A ten year follow-up of the successful treatment of a self-injurious man. *Research in Developmental Disabilities, 11*, 67-76.
- Green, C. W & Reid, D. H. (1999). Reducing indices of unhappiness among individuals with profound multiple disabilities during therapeutic exercise routines. *Journal of Applied Behavior Analysis, 32*, 137-147.
- Holden, B. (2003a). Motivasjon. I S. Eikeseth & F. Svardal (Red.), *Atferdsanalyse. Teori og praksis* (ss. 63-82). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Holden, B. (2003b). Språk, regelstyring og bevissthet. I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.), *Atferdsanalyse. Teori og praksis* (ss. 83-103). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holden, B. (2003c). Atferdsproblemer hos mennesker med psykisk utviklingshemning. I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.), *Atferdsanalyse. Teori og praksis* (ss. 321-338). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Høringsnotat til Lov om sosiale tjenester kapittel 4A. Oslo: Sosialdepartementet, 4. november 2002.
- Lovaas, O. I. (2003). *Opplæring av mennesker med forsinket utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Maurice, C. (1993). *Let me hear your voice*. New York: Columbine Fawcett Books.
- Reiss, S. & Havercamp, S. M. (1997). Sensitivity theory and mental retardation: Why functional analysis is not enough. *American Journal on Mental Retardation*, *101*, 553-566.
- Smith, R. G., Lerman, D. C. & Iwata, B. A. (1996). Self-restraint as positive reinforcement for self-injurious behavior. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *29*, 99-102.
- Vollmer, T. R. & Vorndran, C. M. (1998). Assessment of self-injurious behavior maintained by access to self-restraint materials. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *31*, 647-650.

Stephen von Tetzchners svar til Børge Holden

Stephen von Tetzchner har avslått å imøtegå Børge Holdens kritiske gjennomgang av kap. 6. Hovedinnholdet i svaret er at «.....*omtalen er ikke av en slik art at den kan danne grunnlag for en fruktbar debatt. Jeg må derfor takke nei til tilbudet. Jeg håper imidlertid at han inspirerer mange til selv å finne ut hva som står i boken.*»

Redaktøren